

1. יום של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר. הגה: ואסור לסלטו, אם לא לצורך גופו ומקומו

לא אלא תקנה

2. יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה¹ - הלכה פסוקה זו מעסיקה הרבה את הספרות התורנית, בין מצד נימוקיה וטעמיה ובין מצד השינויים והתמורות שחלו בה במקום ובזמן. עצם הדין שמחוץ למקדש אין תוקעים בשבת של ראש השנה, נחלקו בו שני התלמודים, אם הוא מן התורה או מברבי סופרים. להירושלמי - מן התורה: "כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה, הא כיצד? בשעה שהוא חל בחול יום תרועה, בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה, מזכירין אבל לא תוקעין². במקדש תוקעין, משום שנאמר "והקרבתם - במקום שהקרבנות קריבין" (ר"ל: אחר "יום תרועה" נאמר "ועשיתם עלה", להורות שבמקום הקרבנות הוא יום תרועה ואפילו בשבת, פני משה). מקור אחר מן התורה יש בספרא, על הפסוק "והקרבת שופר תרועה בחדש השבועי בעשור לחודש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה ט): "שאין תלמוד לומר בעשור לחודש, ממשמע שנאמר ביום הכפרים, איני יודע שהוא בעשור לחודש? אלא בעשור לחודש דוחה את השבת בכל ארצכם, ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם, אלא בבית דין בלבד³. המפרשים כתבו, שדרשה זו אינה אלא רמו ואסמכתא⁴. אף בבבלי רצו לומר שמן התורה אין תקיעת שופר בשבת מחמת אותו הלימוד של הירושלמי ("זכרון תרועה"), אלא שדחו: "אי מדאורייתא היא, במקדש היכי תקעינן? ועוד: תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה, שתיאסר מן התורה. הסיקו: מן התורה באמת תוקעים אף בשבת, אלא שחכמים גזרו: "הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידי וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים⁵. במקדש לא גזרו לפי שאין שבות במקדש (רש"י).⁶

ואף על פי שנפסקה ההלכה כהבבלי⁷, מכל מקום אותה החלוקה של הפסוקים - "זכרון תרועה" בשבת ו"יום תרועה" בחול - קיימת אף אצלנו כעת. כעת מקור לנוסח התפלה. כשחל ראש השנה בחול אומרים בתפלה: "ותתן לנו... יום תרועה", וכשחל בשבת: "זכרון תרועה". שינוי זה אנו מוצאים בתקופת הגאונים⁸. וכפיט לשחרית: "יום זה אם יקרה בשבת קודש, זכרון תרועה מקרא קודש. טבעו אם בחול יבואכם... יום תרועה יהיה לכם".

האוצר הגדול, ראש השנה, ט"ו

4. יצחק את יצחק בנה

יצחק אבינו אמנת תורה שבעל פה 10. לבלתי להרהר על דברי נביאים וחכמים¹, וזה קול שופר שאנו תוקעים מן האיל. ולכן גם כמה שאנו מבטלין מצות עשה של שופר כשחל ראש השנה בשבת בשביל גזירת חכמים (ראש השנה 15 כט ע"ב) ואנו מקבלים את תקנתם, ראוי לנו שיעלה זכרוננו לטובה כמו בשופר עצמו, ויש להאריך בזה.

גוילא דא דא דא

תשובה

הטעם דשמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, לא אמרו רבותינו ז"ל אלא בשביל לעשות טעם פשטי ונגלה לגזרתם לפני המון ישראל, כדי שתתקבל גזרתם אצל כל אדם 14 ולא תהיה גזרה שאין בה טעם, אך אין זה עיקר הטעם שלהם, אלא העיקר הוא מפני שהם ידעו ברוח קדשם שהתיקון הנעשה על ידי מצות אלו כיום זה, הנה כאשר חל יום זה בשבת, הנה הוא נעשה מאיליו. מכח קדושת השבת ואין צריך לעשותו על ידינו², לכן בעבור כבוד השבת תקנו שלא לתקוע יום זה ולא יטלו לולב, להורות שהתיקון של המצות האלה הוא נעשה מאיליו על ידי קדושת השבת. אך זה הטעם הוא סוד ונסתר ולא יספיק להמון ישראל, ולכן הוכרחו 16 לעשות טעם אחר לגזרתם, והוא שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים,

אין מילא דא דא

3. יהיה לכם שפתון וזכרון תרועה (כג, כד) הגה

ברה"ש²³⁸ אמרו כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה כו'. פירש בה"ג²³⁷ לאו דמקלע בשבתא, אלא דאיתיליד אונסא. הכונה, כי אין התקיעה מ"ע כמו כל המצות אשר בהעדרה יענש על בלי קיומו אותה וכי אניס רחמנא פטריה, רק היא כמו רפאות תעלה ולזכרון אתי וכמו מכפר ביוהכ"פ, וכמו שאמרו²³⁸ כיון דלזכרון אתי כמאן דאתי בפנים כו', ונמצא החולה אם באונס לא יקח מזוז ורפואה האם יתרפא, כן כשנעדר הזכרון שופר, שמכנסת וזכרונות ישראל לאביהן שבשמים, תו החולי בלא מזוז ורפואה, וקטרוג השטן במקומו. [ועיין חו"מ סימן כ"א בש"ך בזה באונסא כמאן דעביד, דאם נתחייב ע"מ שיעשה פלוני 14 ולא עשה באונס ג"כ אינו חייב]. אולם בשבת, דאחד המיוחד ממצות שופר הוא לתקוע בשופר של איל, להזכיר זכות העקדה שופר של איל, כמו שאמרו פ"ק דר"ה²³⁹ והתקיעה מכניס זכות ישראל מה שנחלו מיצחק, למסור עצמם לחרפה ולמכה ולבזיה עבור שם השי"ת כי נקרא עליהם, זהו זכות עקדה, שבניו עוקדים כל תאותיהם והרגשותיהם ושאלות החיים על מוקד אהבת השם ותורתו. והנה ידוע, כי בני"ו והשי"ת המה כשני אהבים נאמנים, אשר כל אחד חושש על כבוד רעהו, וזהו תפילין דמארי עלמא²⁴⁰ מה כתיב בהו מי כעמך ישראל כו', והשי"ת אמר²⁴¹ לנקום נקמת בני"ו מאת המדיינים ומשה אמר לתת נקמת ד', וכיו"ב הרבה. לכן אחרי אשר ידוע לנו גודל התועלויות ממצות שופר, אשר אם יבוטל, אף באונס, הסכנה גדולה, ובכ"ז אמרו ישראל פן יבולע חלילה למצות שבת, אשר מעיד על קדושת שמו יתברך, כי חידש עולמו מן האין הגמור, יהי מה, יעבור עלינו מה ויתקדש שמו יתברך, יקטרג השטן ולא יכנס וזכרונינו לאבינו שבשמים 15 לטובה, אך לא יבולע לשבת המעיד על קדושת שמו יתברך, פן יעבירונו ד' אמות ברה"ר ויתחלל שבת חלילה, כי לישראל מעט היחס מהשבת, כמו שביארתי במק"א²⁴² מתנה טובה יש לי בבית גנוי, כי השבת מתיחס אל יחס העולם בכללה 16 להשי"ת, לא על יציאת מצרים כהמועדים בעצם, בעילה רחוקה, אכמ"ל, ויתגדל ויתקדש שמי רבא, ועוקדים כולם עבור קידוש שמו יתברך, וכיון שכן הרי זה גופי"ו מה שאין אנו תוקעים בראש השנה שחל בשבת זה גופי"ו עקדה רוחנית מופלגת 14 ומועיל לרצות אותנו, כמו שמרצה זכרון שופר. דרו"ק.

אין מילא דא דא

6. ובזה יש לפרש החילוק שבין בבלי וירושלמי.

דבבבלי דוחים הלימוד מדכתיב זכרון תרועה אלא הטעם משום גזירה. ובירושלמי וכן במדרש הלימוד מזכרון תרועה. וכבר הגדנו 5 דבבבלי מיירי מאיסור תקיעה ובירושלמי מהא דאין צורך בתרועה, וע"ז אינה שייכת קושית הבבלי הא לאו מלאכה היא. והא דבמקדש תקעינן מסיק בירושלמי מטעם אחר משום יום תרועה. ועשיתם אשה מקום 10 שקרבנות קריבין, וא"כ לא פליגי אהדי ותרוייהו איתנייהו. שזה דא"צ נלמד מהכתוב, אבל עדיין לא שמענו שיש איסור בתקיעה. וצריכין לתירוץ הבבלי משום גזירה דרבה:

אין מילא דא דא

5. שאלה

בזמן הזה כשחל ראש השנה בשבת, דאין תוקעין משום גזרה שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים¹, וכן הוא הדין כשחל יום ראשון וסוכות בשבת שאין נוטלין לולב², ואף על-פי שהוא מצות עשה מן התורה, אין משום גזרה דשמא יעביי ארבע אמות ברשות הרבים יבטלו חז"ל מצות עשה מן התורה, והלא אין ודאי נדחה מפני הספק, ובעלמא אמרינן³ אתי עשה ודחי לא תעשה, וכאן העשה נדחה מפני 10 ספק של לא תעשה דילמא יעבור.

בש"ס (ר"ה כ"ט): יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, משחרב בהמ"ק התקין ריב"ז שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו ב"ד, ובגמ' מ"ט אר"ל ב"ל ארח"ב כתוב אחד אומר שבתן זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה יהי לכם, כאן ביו"ט שחל להיות בשבת וכאן ביו"ט שחל להיות בחול, אמ"ר אי מדאורייתא היא במקדש היכי תקעינן ועוד הא לאו מלאכה היא וכו' אלא אמ"ר גזירה שמא יעיבירו וכו'. והנה בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"א) ובמדרש (ויק"ר סוף כ"ט) איתא נמי זה הדרש זכרון תרועה כשחל בשבת והקשו במקדש היכי תקעינן ומפיק לה מקרא אחרינא, והקושיא דהא לאו מלאכה היא לא הקשו כלל, והדבר יפלא. ובעיקר הדבר יפלא הנה הירושלמי הביא ברייתות שהן מתאימות לדרש הנ"ל, וח"ו לומר שהגמ' ה"דן ס"ל שהברייתות בטעות גמורה נשנו:

וַנִּרְאָה לפרש שיהיו כל דברי חכמים קיימין. ונקדים להתבונן במהות ענין השופר. הנה בירושלמי תענית (פ"ב ה"א) איתא טעם השופר שהוא כאילו אומרים הרי אנו גועים כבהמה אם לא תרחם עלינו. וכ"ק אבי אדומ"ר זצלה"ה אמר בטעם גנוחי גנה ולולי ליל שפירש"י כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן, היינו שאדם יראה את עצמו כאלו נשברו כל עצמותיו ואין בהם מתום והוא מוטל חולה במטה, וזהו ברישא גנה והדר מילל כאדם שבוכה על מתו. היינו שיראה עצמו כאילו הוא מת ועבר ובטל מן העולם, וצריך להיוושע שישפיעו עליו מן השמים חיים חדשים. ויש לי להוסיף בזה דברים, שהאדם יעורר בעצמו רחמנות גדולה על נשמתו הטהורה שהיא חלק אלוך ממעל ועתה היא ברעה גדולה ובמדרגה פחותה מאד שוכבת בין רגליו והוא דורס עלי, כמ"ש האר"י ז"ל בסוד ותגל מרגלותיו ותשכב והדברים עתיקים, ואם ישים האדם הדברים האלה על לבו יתמלא הכנעה ובושה יתירה מאד, ויתגבר בו כח הרחמנות על נפשו האומללה. והרחמנות הלזו שוב מעוררת רחמנות לפני אדון כל לרחם ולהשפיע עליו חיים חדשים אשר יחליף כח להתחיל מחדש בברייתו יתירה בתורה ועבודה להציל את נפשו מני שחת לשוב לאור באור החיים, כלל הדברים שיעקר השופר הוא הכנעה:

9 יום הזיכרון

צורך מיוחד להדגיש את מהותו וערכו של היום הזה, הנקרא יום הזיכרון... הזיכרון מקיף את חיי עם ישראל. זוהי סגולתו של העם, בניגוד לגויים המכונים 'שכחי אלקים'. מצוות רבות בתורה באות להזכיר לנו את הקב"ה ואת מעשה בראשית. בכל יום אנו מצווים להניח תפילין לשם זכירת יציאת מצרים, בכל שבוע קיימת מצוות 'זכור את יום השבת' ובכל שנה ישנו יום הזיכרון, היום הנעלה ביותר. וזעם ישראל, אשר תכונתו הוא הזיכרון, הוא גם הקובע את זמנו של ר"ה, יום הזיכרון.

הגמרא מלמדת אותנו למה מריעין — מפני שהתורה אמרה 'זיכרון תרועה'. בתורה אנו מוצאים בעניין זה שני פסוקים: באחד 'יום תרועה', ובפסוק השני 'זיכרון תרועה'. תחילה סוברת הגמרא, ש'יום תרועה' נאמר על יום-טוב שחל בחול, אשר בו תוקעים בפועל, והפסוק 'זיכרון תרועה' נאמר על יום-טוב שחל בשבת, שבו אין תוקעים, אלא מזכירים את התקיעה. לבסוף הגמרא דוחה סברה זו. אולם בירושלמי אין סברה זו נדחית, והמסקנה נשארת, ש'זיכרון תרועה' נאמר על יום-טוב שחל להיות בשבת. אנו רואים אפוא, כי יום תרועה הוא המדגיש את חיוב התקיעה בפועל. ואם כן, נשאלת השאלה: מדוע התגמרא אומרת, שהמקור לחיוב התקיעה הוא בפסוק 'זיכרון תרועה' דווקא?

והנה כבר אמרנו פעמים הרבה שבשבת אין הזמן גורם להתמרמר על נפשו. רק להיפוך לדבק עצמו בדביקות ולראות עצמו ברוב עונג באשר רצה בנו הש"י כמו שאנו אומרים בקידוש היום אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו. ויגבה לבו בדרכי הש"י להתחזק מאד ולהתוסף בו אהבה ודביקות עד אשר כל תענוגי עוה"ז לא יתפסו אצלו מקום כלל לעזמת התענוג על ה', ועי"ז ישליך את אלילי כספו ואלילי תאוותיו לקשור עצמו בקשר אמין בהש"י, אשר כל רוחות העולם לא יזיווהו. וזה שאנו אומרים בזמירות צייחין אף עקתי בטלין ושביתי, היינו הצוחה על עצמו על התרחקו מאור פני מלך חיים ועקת נפשו והתמרמרותו בטלין ביום השבת, רק אנפין חדתי ורוחתי עם נפשי, היינו שבשבת נפתחים פתחים חדשים להתקרב להש"י ע"י אהבה ורצון ועונג, כי רוח נדיבה ורצון יסמכנו, כי נפש היא רצון כמ"ש (בראשית כ"ג ח') אם יש את נפשכם שפירושו רצונכם. והנה זהו היפוך ענין השופר:

והנה הם שני דרכים מתחלפים איך להתקרב להש"י. וזוהי פירשתי המשנה באבות (פ"ג) הסתכל בשלשה דברים וכו' דע מאין באת וכו' מאין באת מטפה סרוחה וכו'. ולכאורה הדברים כפולים ללא צורך. אך הפירוש הנכון שבראשונה הזוהר על הדרך השני שכתבנו, והיינו שישתכל על מעלת נפשו מאין באה שהיא חלק אלוך ממעל [וידוע מלת אין מה היא], ולאן אתה הולך היינו מה שעתידי להיות עם נפשו שעתידי לאשתאבא בגופא דמלכא, ולפני מי אתה עתידי ליתן דין וחשבון, כדברי ר' עקיבא (סוף מס' יומא) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים [וידוע לפני מי מהו רומן], ואח"כ אמר התנא להסתכל על בחי' גופו מאין באת מטיפה סרוחה וגו' הכל על בחי' גופו ולפני מי אתה עתידי ליתן דין וחשבון היא נפשו האומללה שהוריד אותה בירידה אחר ירידה, כנ"ל בענין השופר:

ולפי הדברים האלה מובן שאין לתקיעת שופר צורך וענין כלל בשבת, כי בשבת

אין צורך לעורר רחמנות ורצון על האדם מלמעלה, כי שבת קביעא וקיימא, ומבלעדי השופר הכל היא אהבה ורצון ורצה בנו כנ"ל, וזה שבשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין...

אך במקדש הוא ענין אחר, כי המקדש הוא ליבא דכל עלמא והוא הנקודה הפנימית נעלה מכל ההפכים. וע"כ ע"י שופר שבמקדש באין לידי מדרגה גבוהה מאד הכוללת אהבה ויראה יחד, חדוה תקיעא בלבאי מסטרא דא ובכי' מסטרא דא...

ועל כן במצות שופר שבמקדש שתי הצדורות מן הצדדין, והכל הוא מטעם שבמקדש הוא נעלה מכל הפכים ובכח האדם שמה להיות שתי המדות היינו הכנעה והגבהת לבו בדרכי ה' שתייהן אצלו יחד, ע"כ תוקעין במקדש מדאורייתא. וזהו שאמר בירושלמי תני רשב"י יום תרועה יהי לכם והקרבתם מקום שהקרבתם קריבין [ויליף מקרא שבמקדש תוקעין מדאורייתא] כי בקרבנות צריך להיות חדוה והכנעה יחד כבוזה"ק פ' ויקרא (ח'). ע"כ שמה תוקעין בשבת.

א"ל א"ל 16-15

במשנה (ר"ה כ"ט): יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת וכו'. בקדושת לוי דהמשנה רמזה כי טוב הוא שחל ר"ה להיות בשבת, וע"כ לא קאמר בקיצור ר"ה שחל להיות בשבת:

א"ל א"ל 16

8 אותו דין שמופיע מדרבנן בבבלי, מופיע בירושלמי מתוך מקורה של תורה. שורש הדרבנן — מדאורייתא.

אומר אדוני אבי מורי ורבי הרב זכר צדיק לברכה שיתר גדלות נמצאת בכוח מאשר בפועל. ביום שלא תוקעים, בתרועה שבכות, בולטת יותר הזכירה הסגולית האלוהית, הצד הפנימי רוחני של הזכירה. בתורת ארץ-ישראל, שהיא עמוקה יותר, פנימית יותר ומקורית יותר, מתגלה הערך העצמי של סדר התורה בזכרון תרועה, בצידה הפנימי העליוני, בצידה האלוהי שממעל לפועל. מתוך זכרון תרועה היסודי והעילאי בשבת, אנו באים להתגלותו ביום תרועה שבפועל, ביום טוב שני.

א"ל א"ל 16

כדי להשיב על שאלה זו, עלינו להבין תחילה את מהותה של מצוות התקיעה. התקיעה היא השמעת קול, והקול הוא פנימיותו של הדיבור. כשאנו שומעים, אנו שומעים קולות. אולם פנימיותו של קול השופר הוא הזיכרון: 'אמרו לפני... זיכרונות כדי שיעלה זיכרונו לפני לטובה, ובמה? בשופר'. השופר הוא הכלי, שפעולת הזכירה מתבצעת על ידו. פנימיות המצוה היא הזכירה, והשופר רק מגלה את העיקר. אין זה נכון לומר, שבשבת אין מקיימים את מצוות התקיעה בשופר, שכן דווקא אז המצוה מתקיימת במדרגתה העליונה והמקורית, במדרגת הו"י-כרון. יום-טוב שחל בחול, אשר עליו נאמר 'יום תרועה', הוא במדרגה שנייה, ופעולת התקיעה מתבצעת בו בפועל; ואילו בשבת, אשר בה נאמר 'זיכרון תרועה', המצוה מתקיימת במדרגה העליונה ובמעלה הגדולה; בה מקיימים את מהותה ורוחה של המצוה — שהוא הזיכרון. 'זיכרון תרועה' מבטא את מקורה ועיקרה של המצוה, ולכן הגמרא אומרת, כי המקור למצוות התקיעה הוא הפסוק 'זיכרון תרועה'.

א"ל א"ל 16